

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/340135634>

JAHON TARIXI (I TOM 1 QISM: Qadimgi Sharq tarixi)

Book · November 2018

CITATIONS

0

READS

23,120

5 authors, including:

[Bakhromjon Khaynazarov](#)

National University of Uzbekistan

23 PUBLICATIONS 6 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

[Dilshodbek Urakov](#)

National University of Uzbekistan

10 PUBLICATIONS 2 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

[Tursunov Ravshan](#)

National University of Uzbekistan

10 PUBLICATIONS 2 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

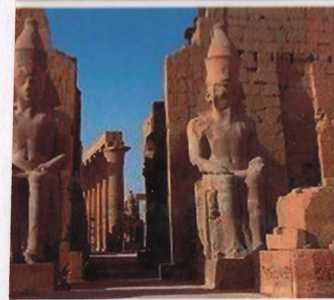

[Kholliiev Azizbek](#)

National University of Uzbekistan

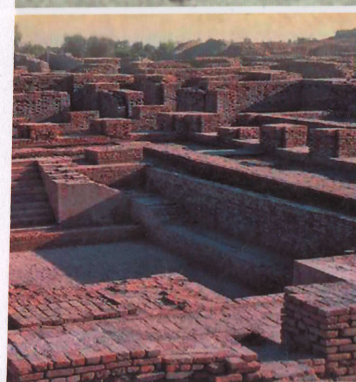
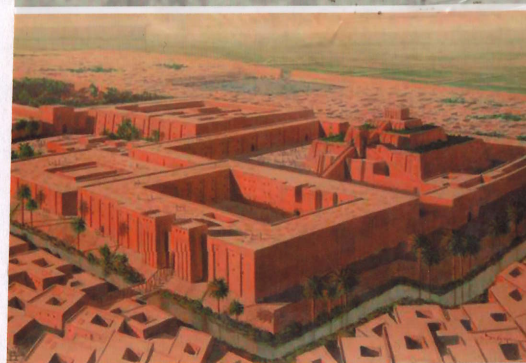
18 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

JAHON TARIXI

(I-tom, I-qism)

KBK 87.(5Uzb)

A72

UO'K: 455.20.12

ISBN 978-9943-381-9-57

Jahon tarixi (I tom, I qism) / darslik / T.: "NAVRO'Z", 2018. – 260 b.

Oliy o'quv yurtlari tarix fakultetlari talabalari uchun mo'ljallangan ushbu "Jahon tarixi" darsligi jahon tarixining Qadimgi Sharqda ilk sivilizatsiya o'choqlarining vujudga kelishi, qadimgi davlatchilik an'alarining shakllanishi, rivojlanishi va tanazzuli bilan bog'liq jarayonlarni o'z ichiga oladi. Mazkur darslik jahon tarixshunosligida so'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlarning umum e'tirof etilgan natijalari bilan boyitilganligi, fan bo'yicha innovatsiyalarni o'quv jarayoniga joriy etilganligi bilan avvalgi o'quv adabiyotlaridan farq qiladi.

Ushbu darslik bakalavr talabalarga mo'ljallangan bo'lishiga qaramasdan, undan magistrlar, yosh tadqiqotchilar, tarixchi-olimlar ham keng foydalanishlari mumkin.

Mas'ul muharrir:

t.f.d., professor, akademik A.S. Sagdullayev

Taqrizchilar:

t.f.d. O.P. Kobzeva, t.f.n. F.Ismatullayev

Mualliflar jamoasi:

t.f.d., professor D.X. Ziyayeva; t.f.n., dotsent D.J. Urakov;
t.f.n., dotsent A.G. Xolliyev; t.f.n., dotsent M.M. Haydarov;
t.f.n., dotsent K.A. Tuxtabekov; t.f.n., S.I. Gabrielyan;
t.f.n., R.N. Tursunov; t.f.n. O.A. Maxmudov;
t.f.n., S.A. Sulaymonov; kat. o'qit. A.A. Rozakov;
kat. o'qit. A.A. Biykuziyev; kat. o'qit. B.B. Xaynazarov;
o'qit. Q.S. Abduraximov, o'qit. R.X. Djurayev; o'qit. N.S. Kenjayeva

OT-A-1-99 "Xorijiy adabiyotlar asosida Oliy o'quv yurtlari uchun Jahon tarixi darsligining 1-tomini tayyorlash" mavzusidagi grant rejasiga binoan chop etilgan.

Darslik O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining Muvofiqlashtiruvchi Kengashi tomonidan nashrga tavsiya etilgan (bayonnoma № 531 14 iyun 2018 y.).

© "NAVRO'Z" nashriyoti, 2018

So'z boshi

Mustaqillik yillarida Oliy ta'lim tizimida tub islohotlar amalga oshirildi. Jahon andozalariga mos ravishda Davlat Ta'lim Standartlari va Malaka talablari ishlab chiqildi. Shu jihatdan Oliy ta'limda ilmiy adabiyotlarni yangi avlodini yaratish hozirga qadar dolzarb sanalib, bu borada Vatanimiz olimlari ham qator ilmiy tadqiqotlarni olib borayotganligi tahsinga sazovordir. Shunga qaramay, "Jahon tarixi" fanidan jahon tarixshunosligida erishilgan yutuqlarni ilmiy muomalaga kiritish borasida qator vazifalarni amalga oshirish talab etilmoqda. Mazkur darslik O'zbekiston Milliy Universiteti "Jahon tarixi" kafedrasida jamoasi tomonidan tayyorlangan bo'lib, unda jahon tarixshunosligida so'nggi vaqtda erishilgan yutuqlar va ilmiy bilimlardan keng foydalanildi. Xususan, "Anglo-sakson maktabi", fransuz "Annallar maktabi" va "Berlin akademiyasi" ilmiy maktablari tomonidan tayyorlangan ilmiy materiallar tanqidiy tahlil etildi.

Mualliflar jamoasi darslik yuzasidan berilgan fikr-mulohazalar uchun oldindan minnatdorchilik bildiradi.

Darslikda keltirilgan rasmlar wikipedia.org, wikimedia.org, yemek.ru, lifeglobe.net, alik-morozov.livejournal.com, uritsk.livejournal.com saytlaridan va Великие памятники древних цивилизаций (Коротя С.Г. Великие памятники древних цивилизаций. – М.: 2011, - 328 с.) asaridan olindi. Mualliflar jamoasi ushbu materiallar uchun minnatdorchilik bildiradi.

1-mavzu. Qadimgi Sharq tarixiga kirish: manbashunosligi va tarixshunosligi

Reja:

- 1.1 "Qadimgi Sharq" tushunchasi.
- 1.2 Yozma manbalar.
- 1.3 Arxeologik tadqiqotlar tarixi
- 1.4 Tarixshunoslik

Qadimgi dunyo tarixi qadimgi sivilizatsiyalar tarixi bo'lib, mazkur davrda erishilgan yutuqlar insoniyat tarixining keyingi rivojlanishini belgilab bergan.

Qadimgi Sharq tarixi – bu yer yuzida eng qadimgi sivilizatsiyalar o'chog'i hisoblanadi. Aynan shu ilk sivilizatsiyalarga insoniyatdagi muhim madaniy yutuqlar tegishli bo'lib, keyinchalik ushbu yutuqlar insoniyat rivojlanishi xarakterini shakllantirdi. Ular orasida eng muhimlari quyidagilar sanaladi:

Yozuvni ixtiro qilinishi, bu ixtiro yordamida insoniyat chegarasiz ma'lumotga ega bo'ldi. Bu ixtiro natijasida insonlar ma'lumotlarni yig'ishga, keyinchalik esa saralab turli shaklga ajratishga o'tishdi.

Jamoa mehnat tajribasi asosida qo'rg'onlar, yirik inshootlar barpo etiladi. Kollektiv mehnat asosida yirik irrigatsiya tizimi yaratildi, ulkan ibodatxonalar, saroylar, shahar devorlari barpo etildi. Ushbu jarayonda loyihalashtiruvchilar, tashkilotchilar, boshqaruvchilar kabi yangi mutaxassislar paydo bo'ldi. Ushbu prinsip harbiy sohada ham to'ntarishga olib keldi. Ya'ni, tarqoq yakka mushtlashish o'rniga tartibli saf tortgan qo'shinlar yaratildi, harbiy kuchni bir necha baravar oshirib, yangi kasb – jangchi va qo'mondon paydo bo'ldi.

Qadimgi Sharqda turli shakldagi siyosiy tizimlar vujudga keldi (fuqarolar jamoasi, turli davlat tizimi, podsho hukumati), ushbu tizim keyinchalik butun dunyoga tarqaldi.

"Sharq" tushunchasi Yevropada dastlab antik davrda vujudga kelgan. Aynan qadimgi yunonlar G'arb va Sharq tushunchalarini izohlaganlar. "G'arb" deganda ular demokratiya mavjud bo'lgan polislarni nazarda tutgan bo'lsa, "Sharq" esa Ahamoniylar imperiyasi va boshqa despotik davlatlar hududi sifatida tilga olinadi. Sharqning chegaralari an'anaviy G'arbiy Yevropa fanida Osiyo va Shimoliy Afrika xalqlariga nisbatan ishlatiladigan bo'ldi. Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy chegaralar doimiy o'zgaruvchan bo'lganligi bilan ahamiyatli sanaladi.

Qadimgi Sharq davlatlari hududining iqlimi yozi issiq, qishi mo'tadil kechar edi. Bu yerdagi aholining ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida Nil (tax. 6671 km.), Frot (tax. 2700 km.), Dajla (tax. 1900 km.), Hind (tax. 3180 km.), Gang (tax. 2700 km.), Xuanxe (tax. 4850 km.) va boshqa daryolar muhim o'rin egallagan. Ushbu daryolar eng yirik suv manbalari hisoblanib, uning vodiylari sug'orma dehqonchilikka qulay hududlarda joylashgan. Shu bilan birga irrigatsiya tizimi ham yaxshi rivojlangan edi. Bu yerlarda suv omborlari qurish ham mumkin bo'lgan. Insonlar katta mehnat evaziga dehqonchilikni rivojlantirib, uni o'zlarining hayotlari uchun foyda keltiradigan kasbga aylantirishgan.

Bu yerlarda turli xil irqqa (negro-avstroloidlar, yevropoidlar va mongoloidlar) mansub bo'lgan insonlar yashaganlar. Qadimgi Sharqning ayrim hududlarida barqaror til oilalari ham shakllangan edi. Bularga somiy, afroosiyo va boshqalar misol bo'la oladi. Shu bilan birga Kavkaz oilasiga kiruvchi xurrit va urart, gutti, protoxett tillari ham ushbu hudud aholisining muloqot vositasi bo'lgan. Qadimgi Hindiston aholisi esa dravid tillar oilasida so'zlashishgan. Qadimgi Xitoy qabilalari sino-tibet, tibet-xitoy tillar oilasiga kiruvchi tillarda so'zlashganlar. Ammo, Shumer (Janubiy Mesopotamiyada yashagan aholi) va kassitlarning tili qaysi til oilasiga mansubligi masalasi fanda munozarali bo'lib kelmoqda.

Qadimgi Sharq tarixi manbashunosligi va tarixshunosligi tushunchasi XIX asr o'rtalarida fan tariqasida Yevropada yuzaga kelgan. Qadimgi Sharq tarixi manbashunosligida hujjatlar ikki turga (asosiy manbalar va ikkilamchi) bo'lib o'rganiladi. Fransiya arxeolog olimlari hamda Buyuk Britaniya mutaxassislari rahbarligida soha manbashunosligi ilk bor o'rganila boshlandi. Ular tomonidan manba turlari va ularni o'rganish metodikasi ishlab chiqilib, yil sayin mukammallashib bormoqda. Qadimgi yozma manbalar sfragistika va numizmatikasiga ham ahamiyat berilib, Qadimgi Misr tarixini tadqiq etish taraqqiy etmoqda. Yevropaning qator yirik shaharlarida iyerogliflarni o'qish markazlari yuzaga kelgan. Bunda asosiy maqsad nafaqat Misr balki, Mesopotamiya, Xett, Finikiya, Eron, Xitoy, Hindiston sivilizatsiyalarini o'rganishga qaratilmoqda. Arxeologik manbalarni yozma manbalar bilan qiyosiy solishtirib, uning xronologiyasini belgilash Qadimgi Sharq tarixi manbashunosligida muhim o'rin tutadi.

Qadimgi Misr me'moriy yodgorliklarida bitik toshlar tarzida yozilgan manbalar muhim ahamiyat kasb etadi. Qadimgi Misr manbashunosligi ilk bor S. de Sassi, J.F. Shampoleon va boshqalarning tadqiqotlarida ilk bora tilga olinadi. Shu bilan birgalikda G.Karterning

6. Telepinus qonunlari va uning Qadimgi Xett jamiyatiga ta'sirini tushuntiring.

Mavzu bo'yicha adabiyotlar:

1. Хрестоматия по истории Древнего Востока / Сост. и коммент. А.А. Вигасина. – М., 1997.
2. Кузишин В.Н. Историография Древнего Востока. – М., 2009
3. Кузишин В.Н. История Древнего Востока. -2-е изд. Истр. – М., 2003
4. Коротя С.Г. Великие памятники великих цивилизаций. – М.: Эскмо, 2011.
5. Древний Египет. Сказания. Притчи / Пер. с древнеег. И.С. Кацнельсона и Ф.Л. Мендельсона. – М., 2000.
6. История Древнего Востока: Тексты и документы / Под ред. В. И. Кузищина. – М., 2002.
7. Васильев К.В. Истоки китайской цивилизации. – М., 1998.
8. S. W. Bauer-The History of the Ancient World_ From the Earliest Accounts to the Fall of Rome-W. W. Norton & Company .2007.
9. Assmann, Jan. The Mind of Egypt: History and Meaning in the Time of the Pharaohs. Trans. Andrew Jenkins. New York: Henry Holt and Company, 2002.
10. David, A. Rosalie. Religion and Magic in Ancient Egypt. New York: Penguin Books, 2002.
11. Bryce T. The Kingdom of the Hittites. 2nd ed. Oxford, 2005.
12. I.E.S. Edwards. The Cambridge ancient history Part I. Cambridge. 2008.
13. I.E.S. Edwards. The Cambridge ancient history Part II. Cambridge. 2008.
14. I. Shaw The Oxford History of Ancient Egypt. Oxford. 2003.

QADIMGI MISR

2-mavzu. Qadimgi va ilk podsholik davrida Misr

Reja

2.1 Qadimgi Misrning tabiiy geografik o'rni va iqlimi.

2.2 Ilk podsholikni yuzaga kelishining ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy asoslari.

2.3 Qadimgi podsholik davrida Misr

2.4 Qadimgi Misr podsholigining inqirozi

Qadimgi Misrning tabiiy geografik o'rni va iqlimi. Qadimgi Misr hududi Afrikaning shimoli-sharqida joylashgan bo'lib, iqlimi nisbatan issiq, sug'orma dehqonchilikka qulay bo'lib, uning bag'ridan Nil daryosi oqib o'tadi. Mazkur daryoning uzunligi 6671 km.ni tashkil etadi. Daryo qirg'oqlari turli joylarda o'rtacha 10-20 kilometr ga yaqin vodiylarni tashkil qilgan. To'yingan unumdor tuproq Afrikaning ekvatorial qismidan shiddatli Nil to'lqinlari orqali shimolga oqizib chiqariladi. So'ngra Misr hududida mavsumiy toshqin (odatda iyundan-noyabr oyigacha) oqibatida daryo qirg'oqlarida tinib, hosildor vodiylarni tashkil qilgan. Shimolda Nil irmoqlarga bo'linib, Deltani (uchburchak) tashkil qilgan va O'rtayer dengiziga quyilgan. Ushbu dengizni qadimgi misrliklar "Uadj-Ur" (buyuk yashillik) deb ataganlar. Qadimda Nil deltasida botqoqliklar ko'p bo'lgan. G'arbda Misr, Liviya cho'llari, shimoli-sharqda Yaqin Sharq hududi va janubda Nubiya (Shimoliy Sudan) bilan o'ralgan. Sharqiy qirg'oqlari Qizil dengizga tutashgan, uni qadimda misrliklar "She-Iaru" (Iaru ko'li) deb nomlaganlar. Qizil dengiz qirg'oqlarini "Ta-Nuter" sifatida tilga olganlar.

Misr zamini mis, oltin, qo'rg'oshin va yarim qimmatbaho ma'danlariga boy maskan hisoblangan. Misni asosan Sinay yarim orolidan qazib olganlar va tosh bilan birga ziroatchilik hamda chorvachilikda keng qo'llashgan. Ohaktosh, granit va kvars Misrda ko'p uchragan. Ma'danga boy rudalar Barka tog'idan qazib olingan.

Misr iqlimi nisbatan mo'tadil bo'lganligi va Yaqin Sharq iqlimiga yaqin ekanligini olimlar (L.S. Berg va K.V. Butser) ta'kidlab o'tganlar. Nil qirg'oqlari qamish, papirus va boshqa o't-o'lanlar bilan qoplangan edi.

Daryoda ko'plab baliq turlari mavjud bo'lib, baliqchilikka qulay hisoblangan. Barakali daryo bo'ylarida o'rdak, g'oz, ibis va boshqa qushlar ko'p uchragan. Unumdor tuproqda bug'doy, arpa, tarvuz, qovun, va turli xil sabzavotlar (piyoz, bodring, sarimsoq, sabzi va boshqalar) yetishtirilgan. Bularning barchasi Misrni inson yashashi uchun qulay maskan bo'lganligidan dalolat beradi.

Umuman olganda, moddiy va yozma manbalarning umumiy tahlili hamda tarix fani sohasidagi so'nggi ilmiy yutuqlar Qadimgi Misr davlatchiligini quyidagi davrlarga bo'lib o'rganishni tavsiya etadi:

Misrning qadimgi tarixi besh davrga, ya'ni Ilk podsholik (mil. avv. 3100-2648-yy), Qadimgi podsholik (mil. avv. 2648-2250-yy), O'rta podsholik (mil. avv. 2040-1783 -yy), Yangi podsholik (mil. avv. 1550-1069-yy), So'nggi podsholik (mil. avv. 664-332-yy) ga bo'lib o'rganiladi. Bu orada Misr 3 ta o'tish davrini ham boshdan kechiradi. Ammo uning xronologik chegaralari borasida hozirga qadar misrshunoslar orasida munozarali fikrlar mavjud.

Ilk podsholikni yuzaga kelishining ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy asoslari. Qadimgi Misr tarixida ilk bor sinfiy tabaqalanish mil. avv. V ming yillikda, Nil vohasini o'zlashtirilishi natijasida yuzaga keladi. "Sulolagacha bo'lgan davr" deb yuritiluvchi mazkur davr Misr tarixida ikkiga bo'linib, ya'ni "Amrat"(Negada I) va "Gerzey" (Negada II) madaniyatlar sifatida o'rganiladi. Ushbu madaniyatlar Qadimgi Misrda irrigatsiyaning o'sishi va chorvachilikning ovchilikdan ustun kela boshlashi haqida ma'lumot beradi. Hunarmandchilik o'z navbatida dehqonchilikdan alohida xo'jalik sifatida ajralib chiqdi va natijada Qadimgi Misr jamiyatida mulkiy tabaqalanish jarayoni yanada o'sib boradi. Aynan mana shu davrda Nil daryosi qirg'oqlarida ilk davlatchalar ("sepat" yoki "nom") paydo bo'ladi. Shu tariqa ilk davlatchilik paydo bo'lishi uchun ijtimoiy-iqtisodiy zamin yaratildi.

Nomliklar soni Nil bo'yi aholisining o'sishi bilan bevosita bog'liq edi. Ularning hududiy chegaralari doimiy tusga ega bo'lmagan. Har bir nom dastlab mustaqil ravishda ichki va tashqi siyosat yurgizgan. Nil bo'yi davlatchalari "nomarx"lar tomonidan boshqarilgan. Nomlik o'z gerbi, diniy va siyosiy markaziga hamda harbiy qismlariga ham ega edi.

Natijada ichki urushlar (misrshunoslikda "nol sulolasi") davrida har bir nomarx oliy hukmronlikka intildi. Umumiy 42 ta nomlik ikkiga ya'ni, Yuqori Misr va Quyi Misr davlatiga birlashadi. Madaniy jihatdan ushbu davlatlar bir-biridan farq qilgan deb bo'lmaydi. Ammo diniy va siyosiy mafkurasida sezilarli tafovut bo'lgan. Qadimda iyerogliflarda misrliklar mamlakatini "Ta-kemet" yoki "Ta-ui" deb ataganlar. Shu tariqa, harbiy, siyosiy va iqtisodiy omillar mazkur hududda davlatchilik tizimini shakllanishiga imkon yaratdi.

Ilk podsholikni Misrning Tinis nomligi (Abidosdan uncha uzoqda bo'lmagan hududdan chiqqan Menes (Axa yoki Mina) tuzadi va birlashtiradi. Ayrim manbalarda uni Narmer deb ham atashadi. Poytaxt sifatida Nil bo'yidagi yangi shahar Memfis tan olinadi. Dastlabki 1-sulolaga asos solinadi. Shunday bo'lsada, Quyi Misr nomliklari o'ziga xos muxtoriyatni saqlab turgan. Ilk podsholik davrida misrliklar hayotida urug'chilikni ta'siri hali kuchli bo'lgan va ular asosan tosh, mis mehnat qurollaridan ko'proq foydalanishgan, bronza esa kam edi. Nomliklar orasidagi separatizmni fir'avning siyosiy mavqei muvozanatda ushlab turgan.

Ilk podsholik (Narmer stellasi)

Yaxmos I (asli kelib chiqishi Fiva nomligidan bo'lgan) giksoslarni poytaxti Xat-uarit (Avaris)ni egallashga muvaffaq bo'ladi va Misrdan ularni haydab chiqarib, Finikiyada mamlakat ta'sirini qayta tikladi. U hozirgi G'azo yaqinidagi Sharuxen qal'asini olti yil qamal qiladi va egallaydi. Misrliklar kamonchilar, piyodalar va jangovar aravalardan (giksoslardan o'rganganlar) unumli foydalanib, imperiya tuzishga kirishadilar. Yaxmos I davlatni boshqarishda xotini Yaxmos-Nefertari bilan birga idora qiladi. Yaxmos-Nefertari turmush o'rtog'idan keyin o'g'li Amenxotep I va fir'avn Tutmos I davrida ham hayot bo'lganligi tarixdan ma'lum. Shu tariqa Yangi podsholik (mil. avv. 1570-1075-yy) davri boshlanadi.

Arxeologik va yozma ma'lumotlarga ko'ra, Yaxmos I ning o'g'li Amenxotep I (mil. avv. 1525-1504-yy) Osiyoda hech qanday urush olib bormadi. U faqat Nubiyani qayta bo'ysundirib, otasining g'alabalarini mustahkamlaydi. Amenxotep I dan keyingi fir'avn Tutmos I (mil. avv. 1504-1492-yy) Yaxmos I ning qizi Yaxmesga uylangan edi. Tutmos I asli kim bo'lganligi borasida hozirga qadar olimlar munozarali fikrlar bildiradilar. Uning otasi haqida ma'lumotlar yo'q, lekin onasini ismi Reniseneb deb ta'kidlangan. Fir'avnning Misrcha ismi Dxauti-masi yani "Tot xudosidan tug'ilgan" – degan ma'noni bildiradi.

Taxtga kelib, Tutmos I Nubiyadagi qo'zg'olonni bostiradi, isyonchilar sardorini o'ldirib, tanasini Nil bo'ylab suzuvchi kemaga osib qo'yadi. So'ngra Nilning 3-pog'onasiga qadar o'z kemalarida kirib boradi va Dongola viloyatigacha bo'lgan yerlarni Misrga bo'ysundiradi. Nubiyada bir-necha o'nlab qabilalar qulga aylantiriladi. Janubdagi g'alabalaridan so'ng, Tutmos I Falastin va Suriyaga talonchilik yurishlarini uyushtiradi. Misr qo'shinlari Frot daryosigacha chiqib, u yerda Naxarina (Mitanni)liklarni mag'lub etadilar. Suriya knyazliklari katta qarshilik qilmadilar. Misr askarlari o'ljalar bilan yurtlariga qaytadilar. Tutmos I davrida Misr Yaqin Sharqning eng katta davlatlaridan biriga aylandi. Misr Mitannidan shimoliy Suriyani tortib olib, o'z nazorati ostiga oldi. Nubiyada misrliklar Nilning uchinchi pog'onasida ilgari mustaqil bo'lgan Kush davlatining poytaxti Kermani egalladilar.

Tutmos I ning vorisi, uning kichik xotinidan bo'lgan o'g'li Tutmos II (mil. avv. 1492-1479-yy) bo'lajak mashhur malika Xatshepsutga uylandi. Taxtda uzoq o'tirmasa-da, ammo Nubiya va Falastindagi qo'zg'olonlarni bostirishga muvaffaq bo'ladi. Misr qo'shinlari Nubiyadan isyonchilar sardorining o'g'lini garovga olib qaytadilar.

6. Литвинский Б.А. Конгюйско-Сарматский Фарн (к историко-культурным связи племен Южной России и Средней Азии). Душанбе. 1968.
7. Стучевский Ш.А. Межгосударственнке отношения и дипломатия на Древнем Востоке. – М., 1987.
8. Шониёзов К. Ўзбек халқининг шаклланиш жараёни. Т., 2001.
9. Аскарлов А. Ўзбек халқининг этногенези ва этник тарихи. Т. 2007.

Glossariy

Antologiya	turli mualliflarning tanlangan asarlari
Artsava	Kichik Osiyodagi qadimiy mamlakat
Axuramazda	Zardushtiylikda ezgulik xudosi
Ba	Qadimgi Xitoyda gegemon knyazlar maqomi
Bandargoh	port va unga kirish-chiqish yo'llari
Brahman	Hindistonda oliy tabaqaga mansub kishi
Chunsyu	Qadimgi Xitoy tarixida "ko'p podsholiklar" davri
Daosizm	Qadimgi Xitoydagi falsafiy oqimlardan biri
Delta	Yunoncha "uch burchak" Nil daryosining quyi qismi (Quyi Misr) yerlari.
Di go	Xan saltanatida teng davlatlar konsepsiyasi
Doroyi	Ahamoniylar podshosi Doro I zarb etgan tanga
Dur-Sharukkin	Sargon II qurdirgan saroy
Fayum	Nil vohasidagi ko'lining nomi
Finikiya	Hozirgi Suriya va Livanning qirg'oq bo'yi hududi
Fir'avn	Manosi "katta uy". Qadimgi Misrda podsholik unvoni.
Fors	Qadimgi Eron dagi o'lkaning nomi
Giksos	Sahro hokimlari yoki II o'tish davrida Quyi Misrni zabt etgan ko'chmanchi xalqlar.
Guttiylar	Shumerni bosib olgan ko'chmanchi qabilalar.
I	Chjou davlati davrida ko'chmanchi varvar qabilalar ittifoqi.
Iyeroglif	Rasmiy yozuv (yunoncha-toshga bitilgan muqaddas yozuv).
Ishyakuma	Yuqori Mesopotamiyada shahar-davlat hokimi.
Iti-tau	(Ikkala yerni birlashtiruvchi) O'rta podsholikning poytaxtlaridan biri.
Jexutimassu	Fir'avn Tutmos I ning misrcha ismi.
Kadesh	Suriyadagi shahar.
Kanbet	Jamoa kengashlari nomi.
Karkemish	Shimoliy Suriyadagi qadimiy chegara shahar.
Kush	Nubiyaning shimolidagi davlat.

I. O'zbek tilidagi adabiyotlar

1. Davlat va huquq tarixi: IV oliy ta'lim muassasalari uchun darslik // H. Odilqoriyev, N. Azizov, X. Madirimov. – T.: O'zbekiston Respublikasi IV Akademiyasi, 2012.
2. Rajabov R. Qadimgi dunyo tarixi. - T. Fan va texnologiya, 2009.
3. Эргашев Ш. Қадимги цивилизациялар. – Т.: O'zbekiston, 2016.

II. Rus tilidagi adabiyotlar

1. Аветисян Г.М. Государство Митанни (Военно-политическая история в XVII-XIII вв. до н. э.). - Ереван, 1984.
2. Александров Б. Е. Хеттская держава и Верхняя Месопотамия в XIII в. до н. э.: реконструкция политических взаимоотношений: М., 2002
3. Амусин И.Д. Проблемы социальной структуры обществ древнего Ближнего Востока по библейским источникам. – М., 1993.
4. Антонова Е.В. Месопотамия на пути к первым государствам. – М., 1998.
5. Ардзинба В. Г. Ритуалы и мифы древней Анатолии. – М., 1982.
6. Арутюнян Н. В. Корпус урартских клинообразных надписей. Ереван, 2001.
7. Ассман Я. Египет: теология благочестия ранней цивилизации / Пер. с нем. Т. Баскаковой. – М., 1999.
8. Берлев О. Д. Трудовое население Египта эпохи Среднего царства. – М., 1972. Берлев О. Д. Общественные отношения в Египте эпохи Среднего царства. – М., 1978.
9. Бонгард-Левин Г.М., Грантовский Э.А. От Скифии до Индии. Древние арии: мифы и история. – М., 1983.
10. Бонгард-Левин Г.М., Ильин Г.Ф. Индия в древности. – М., 1985.
11. Бонгард-Левин Г.М. Древнеиндийская цивилизация. – М., 2003.
12. Васильев К.В. Истоки китайской цивилизации. – М., 1998.
13. Веллард Дж. Вавилон. Расцвет и гибель города чудес. – М., 2003.

14. Вигасин А.А. История Древнего Востока. -2-е изд. Испр. – М., 2007.
15. Волков А. В., Непомнящий Н. Н. Хетты. Неизвестная империя Малой Азии. – М., 2004.
16. Гёрни О. Р. Хетты / Пер. с англ. — М., 1987.
17. Гиоргадзе Г. Г. Вопросы общественного строя хеттов. Тбилиси: 1991.
18. Гиоргадзе Г. Г. Очерки по социально-экономической истории Хеттского государства (О непосредственных производителях в хеттском обществе). Тбилиси., 1973.
19. Грантовский Э. А. Иран и иранцы до Ахеменидов. – М., 1998.
20. Дандамаев М.А. Политическая история Ахеменидской державы. – М., 1985.
21. Дандамаев М.А. Месопотамия и Иран в VII-IV вв. до н.э.: Социальные институты и идеология. СПб., 2009.
22. Дандамаев М.А., Луконин В.Г. Культура и экономика Древнего Ирана. – М., 1980.
23. Дебен-Франкфор К. Древний Китай. – М., 2002.
24. Древний Египет. Сказания. Притчи / Пер. с древнеег. И.С. Кацнельсона и Ф.Л. Мендельсона. – М., 2000.
25. Древнекитайская философия. Эпоха Хань. – М., 1990.
26. Дьяконов И. М. Урартские письма и документы. М.;Л., 1963.
27. История Востока. В 6 т. Т. I. Восток в древности / Гл. редкол.: Р.Б. Рыбаков (пред.) и др. – М.: Вост. лит., 2002.
28. История Древнего Востока: Тексты и документы / Под ред. В. И. Кузищина. – М., 2002.
29. Козырева Н.В. Древняя Ларса. – М., 1988.
30. Коротя С.Г. Великие памятники великих цивилизаций. – М.: Эскмо, 2011.
31. Кузищин В.Н. История Древнего Востока. -2-е изд. Испр. – М., 2003.
32. Крадин Н.Н. Империя Хунну. – М., 2001.
33. Крадин Н.Н. Кочевники Евразии. Алматы. 2007.
34. Крамер С.Н. История начинается в Шумере. 2 изд. – М., 1989.

35. Крамер С. Н. Шумеры. – М., 2002.
36. Ладынин И. А. и др. История древнего мира: Восток, Греция, Рим. «Слово», «ЭксмоЭ-М». 2004.
37. Лёве М. Китай династии Хань. Быт, религии, культура. – М., 2005.
38. Маккуин Дж.Г. Хетты и их современники в Малой Азии. – М., 1983.
39. Малявин В.В. Гибель древней империи. – М., 1993.
40. Оппенгейм А.Л. Древняя Месопотамия: Портрет погибшей цивилизации. – М., 1990.
41. Саггс Х. Вавилон и Ассирия. Быт, религия, культура. – М., 2004.
42. Хазанов А.М. Кочевники и внешний мир. Алматы. 2000.
43. Хинц В. Государство Элам / Пер. с нем. под ред. и с послесл. Ю.Б. Юсифова. – М., 1977.
44. Хрестоматия по истории Древнего Востока / Сост. и коммент. А.А. Вигасина. – М., 1997.
45. Циркин Ю.Б. От Ханаана до Карфагена. – М., 2001.
46. Циркин Ю.Б. История библейских стран. – М., 2003.
47. Шифман И.Ш. Ветхий Завет и его мир. – М., 1987.
48. Шифман И.Ш. Угаритское общество XVI-XIII вв. до н.э. – М., 1982.
49. Шифман И.Ш. Культура древнего Угарита. – М., 1987.
50. Якобсен Т. Сокровища тьмы: история месопотамской религии. – М., 1995.

III. Ingliz tilidagi adabiyotlar

1. Armstrong, Karen. Buddha. New York: Penguin Books, 2004.
2. Assmann, Jan. The Mind of Egypt: History and Meaning in the Time of the Pharaohs. Trans. Andrew Jenkins. New York: Henry Holt and Company, 2002.
3. Briant P. From Cyrus to Alexander. A History of the Persian Empire. Winona Lake, 2003.
4. Bryce T. The Kingdom of the Hittites. 2nd ed. Oxford, 2005.
5. Crawford, Harriet. Sumer and the Sumerians. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

6. Cambridge History of Iran. V. 2. The Median and Achaemenian Periods. Cambridge, 1985.
7. Csikszentmihalyi, Mark. Readings in Han Chinese Thought. Indianapolis and Cambridge: Hackett Publishing Company, 2006.
8. David, A. Rosalie. Religion and Magic in Ancient Egypt. New York: Penguin Books, 2002.
9. Di Cosmo, Nicola. Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
10. Dundas, Paul. The Jains. 2d ed. New York: Routledge, 2002.
11. Ebrey, Patricia Buckley. The Cambridge Illustrated History of China. Cambridge: Cambridge University Press. 1999.
12. Forbes Th. B. Urartian Architecture. Oxford, 1983.
13. I.E.S. Edwards. The Cambridge ancient history Part I. Cambridge. 2008.
14. I.E.S. Edwards. The Cambridge ancient history Part II. Cambridge. 2008.
15. I. Shaw The Oxford History of Ancient Egypt. Oxford. 2003.
16. Leick, Gwendolyn. Mesopotamia: The Invention of the City. New York: Penguin Books, 2001.
17. Leick, Gwendolyn. The Babylonians: An Introduction. New York: Routledge, 2003.
18. Nissen H. J. The Early History of the Ancient Near East. Chicago-L., 1988.
19. Possehl G. L. The Indus Civilization. A Contemporary Perspective. Delhi, 2002.
20. Roger B. Beck, Linda Black, Larry S. Krieger, Philip C. Naylor, Dahia Ibo Shabaka. "World history: patterns of interaction". Oxford University Press. England 1994.
21. S. W. Bauer. The History of the Ancient World_ From the Earliest Accounts to the Fall of Rome-W. W. Norton & Company. 2007.
22. The Indo-Aryans of Ancient South Asia / Ed. G. Erdosy. Berlin, 1995.

23. Wolpert, Stanley. A New History of India. 7th ed. Oxford: Oxford University Press, 2004.

24. Zimansky P E. Ecology and Empire: the Structure of the Urartian State. Chicago, 1985.

8. David A. Rosalie. Religion and Magic in Ancient Egypt. New York: Penguin Books, 2002.

9. Di Cosmo, Nicola. Ancient China and its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

10. Dundas, Paul. The Jains. 2d ed. New York: Routledge, 2002.

11. Eberly, Patricia Buckley. The Cambridge Illustrated History of China. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

12. Forbes Th. B. Persian Architecture. Oxford, 1983.

13. E.S. Edwards. The Cambridge ancient history Part II. Cambridge, 2002.

14. E.S. Edwards. The Cambridge ancient history Part II. Cambridge, 2002.

15. I. Shaw. The Oxford History of Ancient Egypt. Oxford, 2003.

16. I. Sick, Gwendolyn. Mesopotamia: The Invention of the City. New York: Penguin Books, 2001.

17. I. Sick, Gwendolyn. The Babylonians: An Introduction. New York: Routledge, 2003.

18. Nissen H. J. The Early History of the Ancient Near East. Chicago-London, 1988.

19. Posselt G. L. The Indus Civilization. A Contemporary Perspective. Delhi, 2002.

20. Roger B. Beck, Linda Black, Larry S. Klineger, Philip C. Naylor. Daria Ibo Shabaka. "World history: patterns of interaction". Oxford University Press, England, 1994.

21. S. W. Bauer. The History of the Ancient World. From the Earliest Accounts to the Fall of Rome. W. Norton & Company, 2007.

22. The Indo-Aryans of Ancient South Asia V. Ed. G. Erdosy. Berlin, 1992.

Mundarija

Qadimgi Sharq tarixiga kirish: manbashunosligi va tarixshunosligi (D.Ziyayeva).....	4
QADIMGI MISR	11
Qadimgi va ilk podsholik davrida Misr (A.Biykuziyev).....	11
O'rta podsholik davrida Misr (A.Biykuziyev).....	23
Yangi va So'nggi podsholik davrida Misr (A.Biykuziyev).....	31
QADIMGI IKKI DARYO ORALIG'I	50
Qadimgi Mesopotamiya (D.Urakov)	50
Bobil podsholigi (S.Gabrielyan)	64
Qadimgi Ossuriya (A.Rozakov).....	82
QADIMGI KICHIK OSIYO.....	96
Qadimgi Xett davlati (B.Xaynazarov).....	96
Qadimgi Frigiya va Lidiya davlatlari (A.Rozakov).....	111
Qadimgi Urartu (O.Maxmudov, N.Kenjayeve).....	120
QADIMGI YAQIN SHARQ.....	141
Finikiya (R.Djurayev)	141
Qadimgi Yamxad (M.Haydarov)	148
Mitanni davlati (K.Tuxtabekov)	150
Qadimgi Falastin, Isroil-Yahudiy davlati (R.Tursunov).....	154
QADIMGI ERON	162
Qadimgi Elam davlati (D.Urakov).....	162
Qadimgi Midiya (Q.Abduraximov).....	164
Ahamoniylar davlati (R.Djurayev)	166
Parfiya davlati (S.Sulaymonov)	188
QADIMGI HINDISTON VA XITOIY.....	194
Qadimgi Hindiston (A.Xolliyyev)	194
Kushonlar imperiyasi (A.Biykuziyev).....	219
Qadimgi Xitoy (B.Xaynazarov).....	226
Xunlar imperiyasi (A.Biykuziyev).....	244
Glossariy.....	251
Adabiyotlar ro'yxati:.....	254